

»Itak so vsi mrtvi!«

Bolgarska recepcija *5fantkov.si* Simone Semenič

Ljudmil Dimitrov

Leta 2018 je *pet fantkov* Simone Semenič praznovalo deseti rojstni dan – toliko, kolikor so stari v igri. Pri petih letih so spregovorili v bolgarščini. In ker sem za to glavni krivec, bi rad na tem mestu delil svoje izkušnje, kako na odru doseči prepričljiv dialog s stilističnimi sredstvi.

Besedilo sem prevedel precej nepričakovano.

Leta 2012 je Gledališka akademija Ljubena Groisa v Sofiji iskala primerno igro za študente, ki so zaključevali študij igrilstva. Tisti letnik so sestavljala samo dekleta (deset jih je bilo) in njihova mentorica ter bodoča režiserka spektakla me je vprašala, ali poznam kakšno slovensko dramo z več ženskimi osebami. Priznati je treba, da je takšna dela težko najti ne le v klasični, ampak tudi v sodobni dramatikii. Sem pa takrat že gledal predstavo *5fantkov.si* v režiji Jureta Novaka v MGL, zato sem ji dejal, da imam v mislih neko igro – in to zelo dobro – v kateri so vse vloge sicer moške, igrajo pa jih ženske, le njihovo število je manjše: ni jih deset, ampak pet. Na kratko sem orisal vsebino, ki je vzbudila spontano navdušenje, in sprva so se odločile za dve zasedbi. Navdušenje je trajalo vse do tedaj, ko sem režiserki izročil prevod drame.

Sledil je molk. Čez teden dni sem se odločil, da jo pokličem po telefonu, čeprav nisem imel dobrega občutka. Zabrusila mi je: »Kako naj jo postavim – pol besedila so medmeti!!!« Nekoliko v šali sem ji odgovoril: »V drugi polovici jih pa ni!« Sledil je še en napet teden. Na koncu sva se dobila, da se konkretno pogovoriva o Simoninih *fantkih*. V pogovor, ki se je začel precej skeptično, sem jezuitsko vpletel zvezo »zakaj vendar ne bi poskusili kaj novega«, s čimer sem očitno zaigral na struno njene poklicne časti, in ta provokacija je delovala. Režiserko je spodbudila, da dokaže, da ni staromodna. Dejansko je to dramsko besedilo izredno hvaležno za gledališki eksperiment in inherentno zahteva netipičen pristop. Kasneje sem od igralk izvedel, da je bilo besedilo vsem takoj všeč, ko so ga brale skupaj, in da so se celo povsem spontano dogovorile, kako razdeliti vloge. Še več: vsaka se je našla v katerem izmed fantkov, njihove izbire pa se niso prikrivale – vsaka je izbrala »svojega« fantka.

To predzgodbo predstave pripovedujem zato, ker je očitek, ki sem ga dobil, v meni prerastel v logistični izziv, ki bo izhodišče za moje razmišljanje. Vprašanje do neke mere sovпада z absurdističnim diskurzom drame in se glasi:

Kako se prevajajo medmeti?

Preden razložim lastno percepcijo poetike Simone Semenič, naj pojasnim, da v prostor njenega avtorskega funkcionalnega sveta vstopam z domnevo, da je *5fantkov.si* drama, ki medmeta ne pretvarja toliko v metaforo razpada medsebojnega komuniciranja, temveč predvsem v metaforo novega modela paralingvističnega, desemantiziranega sporazumevanja, v katerem je smisel prisoten v pogojnih kodah in ne v logiki tradicionalne slovnice. Kaj mislim s tem?

Zunaj okvirjev standardne lingvistične definicije, po kateri so medmeti nepregibna besedna vrsta, najpogosteje posnemovalni in izražajo spontane reakcije ter čustva (vzkliki, kletve, pozdravi, dvomi ...), so medmeti tudi *pragovi* – sami po sebi in kot glasovna napoved resničnega poudarka ali, natančneje, miselnega toka artikuliranih povédi izrečenega ali napisanega: so neizčrpen leksikalni arzenal, orkestracija govora – ponazarjajo širino slike in registrirajo meje, do katerih se raztezajo naši čuti. Posredujejo pa tudi oceno, presenečenje, navdušenje in kot čustveni vrhunci dajejo zvok sicer nememu toku zavesti.

To je njihova teoretična razlaga. Pred menoj kot prevajalcem pa je bila drugačna naloga: da tako kot v izvirniku ohranim značilnosti vsake od petih oseb glede na njene komunikacijske posebnosti, izražene v strogo definiranih poudarjalnih besedah (pogosto ciničnih in vulgarnih), ki jih konkretni posameznik izbira in nezavedno ponavlja. V tem primeru je težava naslednja: gre za pet otrok, starih približno enako (10, 11 let), ki skupaj odraščajo in so poenotili ne le govor, ampak tudi vedenje, manire, navade, zaznavanje in nazore. Kako naj jih ločimo med poslušanjem in kako naj vemo, kdo je izrekel določeno repliko? V besedilu (pri branju) nam pomagajo didaskalije, imena oseb, pri predstavi (pri gledanju) pa igralci/igralke sami. Po drugi strani pa Simona Semenič dosega izjemno verodostojnost pri upodabljanju bornega besednega zaklada in nepopolnega izražanja generacij, rojenih v novem stoletju. Situacije, ki se odigravajo v delu, demonstrirajo razpad jezika kot tradicionalnega sredstva občevanja, toda ne toliko kot sistema, kot npr. v Ionescovi *Plešasti pevki*, ampak z reduciranim oddajanjem-pošiljanjem signalov, simbolov, ukazov, ki ne povejo vsega, bolj namigujejo, pogojno kodificirajo svoje sporočilo, namenjeno nekomu drugemu. Jasno je, da tak pristop v gledališču omejuje, hkrati pa tudi pomaga. Zvočno-medmetno izražanje naredi situacijo ekspresivno, vključi več plati sinkretizma gledališkega dejanja in vzporeja/prikazuje dogajanje skozi optiko gestike in mimike. Tisto, kar

nam jezikovno deluje kot nekaj neartikuliranega (ovinkarjenje), se v povezavi z gibanjsko partituro konkretne osebe in s celotno mizansceno polnovredno odrazi in učinkuje še posebej močno, na trenutke celo grozljivo. Spomnimo se, da so v drami cele strani z medmetno-zvočnim zapisom (v klasiki delno uvedeno pri Majakovskem), kar se pri predstavitvi na oder transformira v minutažo, napolnjeno le z desemantiziranimi glasovi, ki dodatno poudarjajo dejanja, posnemajoča nasilje. Medmeti v *5fantkov.si* prikazujejo mrtev jezik bolne družbe, ki se bori za preživetje, oznanja »življenje«, se brani, kliče na pomoč. Vsebujejo tako bolezen kot tudi željo po ozdravitvi.

Pomemben je še en element jezika drame. Dialog je strukturiran tako, da hkrati odraža odnose med »ta velikimi« (odraslimi) v prevodu (njihovih) otrok, v veliki meri pa tudi reproducira avtentični jezik, ki ga uporabljajo starši. Igre otrok so pravzaprav fiktivno nadaljevanje situacij, ki jih otroci opazujejo doma in v katerih so pogosto sami žrtve – ni pomembno, ali kot pasivni opazovalci ali kot aktivni objekti nasilja in zavrnitve/zaničevanja. Najgrozljivejše pa je, da vsakič, ko se zberejo v zapuščeni kamniti hiši, ki so jo spremenili v svoje tajno zatočišče – svojo »trdnjavo« in mesto svobode – ne le igrajo eno in isto »dramo«, ampak se pri tem tudi naslajajo nad nasiljem, ki zapolnjuje dejanje. Situacije, ki jih preigravajo (družinske težave, ksenofobija, vživljanje v superjunake iz elektronskih iger in risank), jih do neke mere osvobajajo od nakopičene želje po maščevanju, njihovi občutki pa čedalje bolj otopevajo za smisel življenja, usmerjen v večne človeške vrednote in ideale. Otroci dejansko ne obvladajo jezika, v katerem bi lahko normalno komunicirali, z uravnovešenim tonom, zato svoje odnose gradijo kot reprodukcije že videne (doma ali na ekranu) z na pamet naučenimi frazami, s posnemanjem situacij in s stereotipi, ki omejujejo njihovo domišljijo, vse to pa jih vodi do absolutnega konca igre (če uporabimo Beckettov izraz). Po neartikuliranih krikih, imitacijah glasov in cinizmih konec označi zveza, ki popolnoma prekliče možnost kakršnegakoli nadaljevanja:

Itak so vsi mrtvi!

Ne obstaja *to be continued*, napoveduje se nastop apokalipse. Kar je v nas človeškega, izgine okoli desetega leta. Potem smo le odmev superjunakov teme in agresije, lažni zmagovalci v nikomur potrebnih sadomazohističnih igrah pokvarjene (pod)zavesti in izgubljene identitete, ki kličejo po okrutnosti, sovraštvu in samomoru.

Premiera v Sofiji je bila 8. decembra 2012. Spektakel pa se je 30. marca 2013 predstavil tudi na festivalu Teden slovenske drame v Kranju.

Ekipa

Prevod: Ljudmil Dimitrov; režija: Elena Baeva; scenografija in kostumi: Viktor Georgiev; glasba: Stefan Hristov; nastopajoče: Darina Stojanova (Blaž), Elena Atanasova (Jurij), Viktorija Radeva (Denis), Jolanda Mihajlova (Vid) in Sabina Koen (Krištof).

In še citati odzivov iz bolgarskega kulturnega okolja:

Slovenka Simona Semenič in njenih 5fantkov.si so senzacija gledališke sezone

Rumen Leonidov, <http://www.fakel.bg/index.php?t=2546>, 12. 2. 2013

[...] Besedilo Slovenke Simone Semenič je srhljivo, šokantno, na mestih nespodobno, morilsko za snobovski okus [...]

[...] Blaž, Jurij, Denis, Vid in Krištof z vso strastjo in besom sodelujejo v različnih življenjskih situacijah, v katerih so bili posredne ali neposredne priče: možje, ki redno pretepajo žene, oče, ki posiljuje svojo hčer, despotske matere, ki izživljajo svoje komplekse na hčerkah na račun ljubljenega sina. Postopoma otroci dobivajo grozljive poteze svojih staršev, oponašajo, kar so slišali pri odraslih, s sadističnim zadovoljstvom se obnašajo kot izprijenci, zadevajo se s svojo brutalno agresijo, s splošno sprejeto krutostjo do šibkejših.

Ti 11-letni pobalini, katoliško vzgojeni, sovražijo tudi mirne harekrišnovce, zanje so tudi to ljudje z motnjami, sorta pedrov, samo vernih. Ti otroci se ne smejo igrati partizanov in fašistov, zdi se, da je to še zmeraj boleča tema v postsocialistični Sloveniji. In čeprav je predvsem za odraslo publiko predstava boleča klofuta, sem na koncu videl, da so bili tudi mlajši gledalci močno pretreseni zaradi petih junakov – fantkov, zaradi njihove prezgodnje pozverinjenosti, ki je prehitela njihov spolni in miselni razvoj.

Očiščevanje – 5fantkov.si

Maja Georgieva, *Svobodni narod*, 8.–14. marec 2013, str. 32

[...] Otroci se igrajo na dvorišču. Junake iz stripov prenašajo v svoje igre – Spiderman, Titanium man, Catwoman, Batman, Pingvin in Mrlakenstein oživijo pred nami. Ni bitke med dobrim in zlim, ampak prej boj za nadvlado. Oder je poln nasilja, toda podanega s humorjem, ki osvobaja napetost. Prevajalec Ljudmil Dimitrov je namerno pustil vulgarizme in angleške izraze, saj je to sleng naših otrok.

Na prvem mestu je »najmanjša celica družbe« – družina. Živčna in utrujena mama

kriči, žali in tepe otroke. Najbolj vsakdanji predmeti v stanovanju se v njenih rokah spremenijo v orožje. Hiti z večerjo, preden pride on – Oče. In potem se vse spremeni: tiran postane žrtev, otroci pa škodoželjno spodbujajo očeta pri trpinčenju matere.

Tretja scena je namenjena drugačnim. Fant, ki je že majhen hotel šivati oblekice za sosedino Barbiko in se noče igrati s pištolami, kot si želi njegov oče. Logično postane žrtev neonacistov. Celo policija odobrava nasilje, ko vidi, da pred njo stoji gej.

Na koncu so, logično, vsi proti vsem – hkrati žrtve in nasilneži. Situacija me spominja na roman Williama Goldinga *Gospodar muh*, kjer kulturne pregrade sicer padajo postopoma. Tukaj pa se civilizacija naravnost sesuje, izgine, je ni. Mi pa kot da smo preveč zasedeni, da bi to opazili.

5fantkov.si ali kdaj smešno postane strašno

Patricija Nikolova, <http://www.sofialive.bg/mobile/theater/view/id/1148>, 11. 11. 2013

Pet fantkov, ki [...] vadijo za vloge odraslih in se gredo čudne igre: pijane starše in trpinčene otroke, neonaciste in homoseksualce, žrtve in policiste. Tako je napisala svojo igro mlada Slovenka Simona Semenič (nedvomno te bo spomnila na Viripaeva in Sigareva). Toda *5fantkov.si* se lahko razvije tudi drugače: pet pogumnih fantov, ki se popolnoma vživijo v vloge petih fantkov, ki se igrajo z življenjem. [...] Deset-, enajstletni otroci iz dobrih, toda hinavskih družin, v katerih so domače nasilje in pred družbo spretno prikrivane nočne more nekaj vsakdanjega.

Spektakel E. Baeve je eksperiment, s katerim so njene študentke opravile najtežji izpit: ne samo, da so morale vstopiti v zapletene like nasprotnega spola, morale so se tudi kritično distancirati in začutiti strah in sočutje (po Aristotelu) ter hkrati prisiliti občinstvo, da je sprva zgroženo, nato pa začne z njimi simpatizirati – da bi doseglo svojo katarzo. Taki so namreč junaki Simone Semenič: otroci, ki vstopajo v vloge odraslih s tako lahkoto, da nas spreletava srh.

Dr. Ljudmil Dimitrov je profesor na Katedri za rusko književnost na Fakulteti za slovanske študije Sofijske univerze Sv. Kliment Ohridski, trenutno dela na Oddelku za slavistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Napisal je prek 300 člankov in študij ter več monografij, učbenikov, priročnikov, zbornikov in antologij. Prevaja znanstveno literaturo, leposlovje, dramatiko in poezijo iz ruščine, slovenščine ter angleščine. Sodeluje pri več kot 80 nacionalnih in mednarodnih projektih ter simpozijih, povezanih z rusko, bolgarsko in slovensko književnostjo, gledališčem ter filmom. Je tudi član zveze bolgarskih prevajalcev in bolgarskega PEN-a ter prevajalec Franceta Prešerna, Ivana Cankarja, Antona Aškerca, Zofke Kveder, Draga Jančarja, Evalda Flisarja idr. v bolgarščino.

ljudiv@abv.bg

“They’re all dead anyway!”: Bulgarian Reception of *5boys.si* by Simona Semenič

Ljudmil Dimitrov

Summary: On 8 December 2012, the play *5boys.si* by Simona Semenič premièred at the Theatrical Academy Ljuben Grojs in Sofia. The performance was also presented on 30 March 2013 at the Week of Slovenian Drama festival in Kranj. This paper raises the issue of the translation of dramatic texts, particularly of the translation from Slovenian into Bulgarian, and discusses the challenges of staging.